

K554

Літературно-історична секція ч. 2.

О. КОБИЛЯНСЬКА.

Ю Д А.

(НОВЕЛЯ).

Київ. Видавниче Т-во „ВЕРНИГОРА“.

Друкарня Т-ва „Час“ у Києві.
1917.

Ю Д А.

(НОВЕЛЯ).

В Карпатах.

Дома, себ то в своїй малій хлопській хатці лишив він в одній половині хору жінку, в другій свою молоду невістку з малим унуком. Його одинєкий син пішов на війну і йому треба про все дбати.

Се тяжко.

Він сам має слабі ноги, а гори вимагають молодших сил. Але він ходить всюди сам.

Ах, Господи, як се все сталось! Пекло, що аж ледви гори не ревуть. Тиша гір і лісів чує, чого ніколи не чула. Грім гармат, вистріли поодинокі і гуртом. Часто відбиваються від стін немов призивання на поміч. А як прийдеш туди — тихо, або тільки булькоче потік там в долині, або налякана вивірка спинається по основім пню скоро як блискавка, або самі гори немов зворушені, якби се не їх діло було шумити, снити і колихались.

Він виходить частіше. Часто ранком і ввечері, а як коли то і в ночі. Як вимагає того хата, або маржиня*) його сина.— Там поза горами є торговиця, де він купує, чого треба. На дорозі туди чи сюди, на шпилью він відпочиває, курить свою люльку, думає про свого сина, свою ниву і ще про дещо та шкандибає далше. — Дуже радо виходить він вечером, тоді він не гаїть часу. Ночі ясні. Нераз можна було би полічити всі зори на небі... на сім святім небі, що лиш одно лишалось, на що можна покладати надію...

*) Худоба.

483323

2023

83

10 К. Історична бібліотека УРСР

Світало. Маржині треба неодмінно солі. Ах, ся маржина! Відколи Андрій пішов, стала вона нужденна, особливо від недавнього часу. Його оборіг *) стоїть там далеко на горі, треба сіно здалеку носити, а се для його дуже тяжко. А коли він тільки ввійде в стайню, всі звернуть свої голови до його, глянуть немов питають. Де той, хто нам їсти носив частіще і більше, ніж ти. Той, хто нас гонив до жерела. До сього жерела, що майже з шумом витрискує зі скал; де мили ми морди в піні води і пили... ах, що се була за розкіш!

На початку грудня 914 року не було ще снігу в горах поблизу колиби **). Тільки пізніше почав він звільна падати, коли він одного иневого ранку вертав з торговиці і ніс сіль для своєї маржини, щоби дати їй солі, як дітям ласощів. Тут затримала його рота російських солдатів. Переляканий хотів він її уникнути. Але вже було запізно. Вона його затримала. Один з неї, певне командант, поставив йому питання, де знаходиться австрійське військо.

Він не знає, він справді не знає, — тільки він се повинен був знати — напирав на нього неприятель.

Ні, він сього не знає

Засміялись.

Один глянув на другого і засміявся.

„Ти зараз будеш знати..“ сказав той, хто здавався командантом, високий на зріст і суворий з лиця.

„Я не знаю“ — змагався хлопець, котрому зі страху перед неприятельським війском виступив піт на чоло. Звідкіля він се може знати. Він сидів в своїй хаті, що тепер подібна до сироти, відколи син покинув її, працював в ній і біля неї, доглядав маржини і овець, був разом і господарем і наймитом. Не знає навіть де тепер його син, — звідкіля ж він може знати, де загалом знаходиться військо. Він тільки хлопець, що не знає ні читати, ні писати. Він не знає нічого... нічого... нехай же його панове лишать в спокою, йому треба зійти з гори і дати маржині солі, бо вона вже довго оскомиться за нею, але мусіла все наново чекати солі, бо він мав купити перед тим другі необхідні речі.

*) Накриття на чотирьох стовпах під яким гуцули складають своє сіно

***) Землянка дроворубів-гуцулів.

Чи вони вірили йому чи ні... , хто се може знати; вони взяли його між себе і давали йому гроші, щоб тільки сказав, де знаходиться військо.

„Що за дурний хлоп із тебе“ — сказав один з середини, „що вдаєш дурнішого ніж ти є? Не затримуй нас і себе довше, тільки скажи де ваше військо, і тоді „пашол.“ Як ти смієш нас так затримувати?“

З тими словами відділився він від роти і втиснув йому в руку кілька рублів, проти чого чоловік не опирався і неоглядаючи їх, всунув в свій черес.

„Пане, змилюйтеся наді мною, я нічого не знаю. Так як я не знаю, де знаходиться мій син, так само не знаю де стоїть наше військо. Пустіть мене до дому, а я вам за се сердечно подякую. Дома мене жде хора жінка, маржина, котрої вигляд крає мені серце, бо їй, відколи пішов син, не так добре повсидиться, як перед тим. Я вже старий, і мимо сього мушу сповняти найтяжчі роботи біля дому в стайні. Молодої невістки не можна торкати, — вона свому чоловікові незабаром дасть, як Бог pomoже, сина. Ай! хто знає мою журбу і клопіт, хто знає також мое горе.“ — говорив він і склонився покірно перед неприятелем.

„Але ти се знаєш, що ваше військо десь мусіло піти,“ — запитав знова той, чий голос наводив на його страх і, як йому здавалось, зраджував команданта.

„Так пане.“

„А ще знаєш ти, що вас учили, як ви маєте заховуватись супроти нас, коли ми прийдемо до вашого краю і будемо чогось від вас вимагати“.

„Я нічого не знаю, пане! Я мешкаю низше, проти долини, тільки з моїми домівниками сам самісенський і, як я вже сказав, нічого не знаю“.

„А так! а гроші брати знаєш?“ сказав великий і погрозив нагайкою.

„Візьміть Ваші гроші назад і пустіть мене!“ говорив ображений чоловік і вже хотів виймати рублі з череса.

„Диви, диви на нього, він хоче з нами гратися, сукин син! Коли ти нам зараз не скажеш, де ваше військо, ми з тобою жартувати не будемо. Раз, два:

і висиш на гиляці. Зрозумів? Гроші сховай і купи собі хліба, бо так виглядаєш, наче місяць нічого не їв. Ти отже нічого не знаєш, як вам приказано з нами обходитись, коли ми прийдемо до вашого краю?“

Чоловік впиявся з перестрахом в бесідника і не знав, що відповісти.

„Слухати маєш! Розумієш? Сліпо і без заперечення“—говорив бесідник, нетерпляче. „Слухати—бачиш?“ І він показав, як перше на галузь ялиці по по другий бік дороги, що вела через гору і тепер, покрита снігом, лише декому була знана.

„Я нічого не знаю“ каже чоловік, думає про свою жінку, свою невістку, котру лишив йому його син в заставу, що він вернеться. „Ви, батьку, дасте відповідь на тім світі за мою жінку, коли вона у вас не знайде рихту*), а моя дитина умре з голоду, якби я не вернувся до дому.“

„Ти отже не хочеш?“ допитувся той самий вояк.

„Ні.—Дайте мені спокій, добрі панове. Звідкіля я маю знати?“

Тоді дав командант кільком кінним знак; двоє з них жваво зіскочило зі своїх коней, зірвали з тіла кожух і почали його бити своїми нагайками. Він кричав і плакав, він просив, падав до ніг, що він нічого не знає, нехай змилюються над ним! Через його сорочку почала проступати кров, лице також було криваве від ударів.

„Я не знаю, де наше військо“—кричав він. „Ніхто мені сього не казав. Я бачив тільки кількох жовнірів. Чотирі, може шість було, вони ішли кудись, я бачив здалеку. Але більше я нічого не знаю. Бог мені свідком, що нічого“.

„Так Чотирі, шість, кажеш. І се кажеш ти допіру тепер. Іди зараз з нами і покажи, в якій се було околиці. На тобі ще два рублі“. Гроші всунули йому за черес, а він тимчасом обтирав кров з лица своїм довгим рукавом від сорочки і надягав кожух.

„Так. На право, чи наліво“?—запитав той, хто виглядав командантом.

„Мої ласкаві панове, мені треба до дому, я несу сіль для маржини. Також купив я дечого иншого для

*) Правди.

дому. Мене там чекають. Моя жінка хора і лежить на печі, відколи син пішов на війну. Позвольте, нехай іду своєю дорогою. Ах, ти Боже мій, ти бачеш моє горе“!

І він хотів відлучитись від неприятеля. Але се нічого не помогло.

Його взяли в середину і він з боязни перед новими ударами дибуляе між салдатами в роті і звертає насліпо в ліс направо. То тут то там спадає їм на голову сніг з галузок. Ліс нині наче зачарований, такий гарний. Тиша в нім панує. Спокій, глибина немов приваблюють чоловіка що раз то більше в глиб, щоби служити імпульсом для неприятеля. Так пройшло досить багато часу. Мужва іде—трап трап... Галузки ломляться, дехто лає і сварить, але всі ідуть вгору. То глибина ліса вабить і вабить, та тиша і спокій ділають так незвичайно добре. Раптом—„Стій“! Всі стають як один. Стріл, звідкіля? Всі оглядаються. Очі всіх звертаються на чоловіка. Він дивиться на них, вони на нього. Здається ніхто не дихає. Тихо, тихо. Свято. Раптом закашляло щось, може 500 ступнів низше від них. „Пст“! кладе командант палець на уста, „се—австрійська патруля“. Шестеро людей жде на снігу. З одного разу лунають вистріли. Ніхто їх не рахує. Четверо людей падає, двоє вискакують як олені і зникають.—Одну мить мертво мовчання. Але зараз по тім підіймається гамір голосів як з басових струн. Що раз сильніше і дикийше. Декілька людей біжить за втікачами, декілька оглядає лежачих. Вони мертві. Невідклично мертві. Між тим командант сердиться, що не було більше війська, тільки шестеро людей. Рота шикуються як перше в ряди, затремує чоловіка зі собою та іде дальше. „Ошуканче“!—чує чоловік звернені до нього слова, „ти знаєш, де ваше військо. Говорити говориш добре, але неправду. Марш дальше“!

Чоловік шкандибав в останнім ряду, напів оглушений страхом і болем—до того стережений зо всіх боків; про утечу нічого було і думати. „Неси мені лопату“—сказав один з жовнівів останнього ряду, що несли нащось з собою лопати. Він мовчки взяв і поніс. Хід,—не приведи Господи нікому.

Так ішли може з пів години, коли повз них на весь дух пробігла російська патруля, щось закричала і побігла далі. Рота вернулася і машерувала перелякана. „А ти, сукинсину, іди, звідкіля прийшов;“ закричав до него командант знов—„Але за кару, що взяв у нас гроші і обдурив, іди туди де впала ваша патруля і поховай її. Але вважай же,— як ти сього не зробиш, ми знайдемо твою хату. Ні один жовнір не повинен лежати зверху. Ти не повинен відси іти, аж поки не кінчиш своєї роботи, хоч би се було навіть до завтра. А теперь „пашол“.

Трап, трап по землі і по снігу, трап, трап, по дереві і сухих гіляках, щораз тихіше і даліше, щораз невиразніше. Нарешті тиша.

Чолєвік, що дивився за відходячими немов божевільний, спершись на лопату, відразу стрепенувся. Він перехрестився, немов яке лихо його минуло, і обернувся іти. Він зпочатку пішов в ліс, де лежало чотири трупи, котрих він мусів поховати перше, ніж іти до дому. Тепер на маєш! нехотяче став він убійцею чотирьох душ. „Гей, гей, батьку! Гей, гей матінко!. Прийдіть і викопайте йому гріб. Чотири рази глибший, ніж гроби тих, що полягли, і що сповняли лиш те, чого від них вимагали обов'язок і вірність; вони чесно полягли! тут в лісі знайдуть спокій. Він їх поховає і згодом поставить над ними хреста. Він, котрий тільки один знає, як те все було“.

Він копав і земля подавалась. Вона недуже ще замерзла. Інший на галузках смерек ворухився часом від його рухів і падав на нього то тут то там без звуку. Він тяжко працював. Він повинен бути радий, що живий вирвався. Що скажуть жінка, невістка і унук, коли він стане перед ними з закрівавленою сорочкою і напухлим лицем. З ним трапилось нещастя, якого не траплялось ні з ким з його предків, і навіть ні з ким в селі до сього часу. Так, хвалити Бога, що хоч принаймні втік з душею. І однак, чого йому було так невимовно тяжко на душі. Прецінь небезпека минула.

Раз небезпека минула,—але... чи він справді видав що неприятелеві, нараз спало йому на думку пи-

танне. Він сього не знав. Патруля се ще не військо. Се тільки випадок, що вони її стрінули, бо він бачив декілька австрійських жовнірів дуже рано, як виходив з дому, здалека в протилежнім майже напрямі. Крім сього його мучили неприятелі, били його тіло і скалічене лице горіло як вогонь, подекуди ще ішла кров. А тих пару рублів, що йому силою втиснули в руку і що він їх взяв, він понесе до панотця і запитає що йому з ними робити, може відправити поминальну Службу Божу за чотирьох упавших в бою. Або може просити панотця, щоби був ласкав відправити Службу Божу за його сина, хай поверне живий і не скалічений до дому. Панотцеві він також все скаже. Все, до найменчих подробиць. Але тепер він не сміє звідси відійти, поки всі чотирі мерці не будуть поховані. Він се їм винен, щось говорило йому.

Він хотів їх разом в два гроби вложити, а іменно—два нині, два завтра. Для того не переставати, не спочивати, тільки працювати; може також статись, що неприятель завтра сюди прийде і погляне, а тоді... і його потрясла думка про козаків...

Він поглянув на чотирьох мерців. Двох лежало боком, один горілиць, а четвертий, що видимо був поцілений ззаду, лицем до землі.

Щось немов його підганяло. Часом він розгинався, зітхав і стирив зіпріле чоло рукавом. В його грудях щеміло дивне зворушення. Нещастя. Нещастя його ні ні не покидало, дома ждав його нетерпеливий погляд синові маржини, майже чув він її тужне ревіння. Мабуть там щось сталось, щось таке, що йому навіть не снилось. Він попав в руки неприятеля. Говорив се, чого сам по собі не сказав би ніколи ні за яку ціну. Тепер має при собі неприятельські гроші, гарні блескучі гроші, що починають його турбувати, а що найгірше, він мусів бути свідком, як полягло четверо його земляків. Мусів „за кару“ копати гроби і ховати трупи. Боже, Боже! Чому Ти сього хотів? Чому се сталось? Що доброго з сього вийде? Доброго, або злого. І коли би навіть... якеж се буде добре? Поля, ниви бу-

дуть знищені. Вони непривичні, щоб їх кровю напувати. Ниви, ниви! Ге й, ге й!—Щось кричало в його грудях—чії руки будуть вас обробляти? Яке збіжжа буде на вас хвилюватись? З таким і подібними разпучливими думками копав він дальше.

При копанню поглядав він часом на чотирьох мерців, і довше, ніж він того хотів, затримувався його погляд на тому, котрий лежав ниць.

Але що він нічим від других з поверховости не відрізнявся, то копав він дальше. Він копав майже гарячково. Чоловік що лежав ниць спонукав його квапитись. Чому? Для чого? неясно промайнуло в його душі. Неприятель нині не прийде та не погляне. Незадовго стане смеркати. Так, скорше, скорше; треба скоро копати, скоро скінчити гріб. Як найшвидче поховати мерців. А потім—додому! Як сказано, він копав майже гарячково. Вже положив він двох перших мерців, що лежали ближше до його... Він їх як двох братів прикопав, положивши їм на груди руки навхрест. Він почував себе немов поєднаним з Богом або з чимсь иншим. Що се було, він не знав. Та йому було на серці немов він яке добро учинив, однак не надовго. Коли він перший гріб присипав, відійшов щоби спочити і після того іти додому. Думка про маржину всетаки витискаласть понад всім, що би він не почував. Йому здавалось не один раз, немов чує, як вона реве за його плечима. Спочатку близько, потім також і здалека. Вже встав, щоби піти геть, але раптом щось змусило його повернути голову. Він сезробив, і несвідомо, наче слухаючи внутрішнього, невідкличного приказу, шукало його око нововикопаного гроба між деревами. Не здаючи собі ясно справи чому, прошибло його почування, що він мусить оглянути гріб. Разом з тим він почував, що він його не побачить із-за дерев, із-за покритих инесм галузів, однак стежив за ним між конарами*).

Ні він не побачив нічого. Нехай, як хоче, сюди туди стежить, він не побачить новонасипаного гробу і двох сих, що під ним спочивають.

Він стояв і вагався.

*) Вершками дерев.

Він вже скінчив свою роботу; двох, як він собі наперед постановив, уже спочивало в землі. Завтра зробить він теж саме з останніми двома. Отже може тепер спокійно вертати до дому. Вже робить він кілька кроків наперед, але знов стає. Не може дальше іти. Щось його затремує. Нехай буде, що хоче, він мусить раз глянути на гріб, чи все в порядку... чи все... він сам не знає що... так, чи все так є, як повинно бути. Він сплюнув кріз зуби далеко від себе, повернувся рішучо і звернув у ліс. Тиша і спокій огорнули його. Тиша, якої він не зауважив дві три години перед тим. Він пішов в глибину, де лежало двох непохованих ще мерців і також свіжий гріб. Мусить не раз глянути. Ще туди лиш кілька кроків. З очима зверненими в бік гробу приходить він все ближше і ближше. Так, — се свіжовисипана могила. Під нею лежить дві молодих жертви. Він оглядає її ще хвилину. Нараз, не будучи цілком свідомим сього, відчуває він, як його очі щось немов приковує до двох мерців, що лежать недалеко. Один, що лежить боком, має спокійні молоді риси, а другий, що лежить ниць, що з другим? Він має щось в собі (його лиця не видно)... в плечах... в волоссі... в шиї, щось, що будить в його серці тугу, страх. Так, се все веліло йому коротеньку хвилину, таку ледве помітну, проминаючу хвилину затремити. Почуття, перемішане з жалем і втіхою, прошибло його та майже рівночасно він сам в себе втягнув свій зір. Се все діялось мить. Передчуття... спогад, і разом з сим його думки полетіли в його стайню, немов вигляд чоловіка, якого не міг бачити в лице, відводить його думки з якоїсь причини в сторону маржини, що німо, цілими годинами, глядить і жде на нього. З одного разу він ступає вперед. Він того несвідомий, що він сього хоче. Але він се робить. Він іде до обох мерців. Його погляд спокійно пробігає по тім, що лежить боком, а з його перескакує нагло на зверненого до землі. Він вціплюється в нього і йому дивно на душі. Сі плечі, ся шия... се волосся, се все пригадує йому когось. Кого? Та почування його неясне, як і вражіння в ту мить. Він нічого не знає, і навіть се забув, що ни

ні з ним трапилось. Він ні про що не думає, тільки замість того присався своїма очима в полеглого. Чи його відвернути, положити на взнак? Ні. Він се зробить завтра. Тепер треба йому іти. Між тим... може він ще живе. Ах що йому досі ще а ні разу не впало на думку зробити се і поглянути. Також і тепер він вагається. То притягає його щось до мерця, то знов відспихає. Його збирає ляк, немов би мав стрінутись з живим поглядом. Раптом, в його серцю щось так горяче закіпіло, що він підносить руку та оглядає її. Вона кілька разів обвинута мосяжним ланцюжком, та вона сама холодна і штивна. Його морозить. Ляк його зібрав і глядить мов божевільний на мерця Волосся наїжилось, він хапає мерця дико сильними руками, підносить його раптово, як дитину, його погляд падає на риси його власного сина. Мертве тіло впало до землі, і разом з ним живе... се кричала не людина, не батько, се кричав дикий, смертельно ранений звір. Його власне, одиноке дитя... мертве.

Його голова лягла на груди сина, але він не плакав. Так проминуло досить багато часу. Потім він притиснув до себе мерця... стряс ним,—кричав до його— все даремне. Крики губились у лісі.

„Встань, мій сину, піднеси голову, розкрий очі, уста і скажи: Тату, я живу. Я не вмер. Я—твій син, твоя одинока дитина. Мій сину“!—скричав він зовсім як шалений, до нього, обтирав його лице, рвав його одіж і ссав його рану. Не знав майже що робить. Може він ще не змер; може тільки задубів. Ах, ні! вмер, вмер. З його вини, через його злочинство. Чому неприятель його не застрілив? Чи тож не він лежить—не його поцілів вистріл в плечі? Боже, дай відповідь! Як ти се поступив, щоби люди подуріли та щоби батько ішов на сина? Ближній на ближнього... або може се судний день.

Тихо стоїть ліс.

Спокійна і принаджуюча його глибінь.

Він наново підніс голову з грудей сина і глянув майже не при собі в сю глибінь.

Чи він що бачив. Чи хто кружив коло нього.

Ні! все було як перше. Тільки з гори почали падати великі клапті снігу. Обережно, вимірено і так без звука немов, щоби не перервати околичної тиші. Може яке диво ішло лісом, а може щось друге, потім повіяло по галузках легким вітром. Інший падав як з невидимої руки, вмивав лице сина і засипав батькові голову. Потім знова затихло і все стояло неперушно. Але не надовго.

Все ріс і ріс шум. Се збудило батька. Він встав.

Щось сталося. Щось. Велике, велике. Він винен тому; на се, що зі собою носити має, не вистарчить йому його сили. Він уже не піде до села. Нехай видихає маржина, нехай до смерти зареветься. Його син, його дитина жде—він тепер має що иншого робити. Він сього так не кине, поки місяць зійде—тим красше. Він мусить докінчити свою роботу.

Тепер все одно. Його чи так чи сяк всі осудять. Але се не те, що займає його розум.

Се головне, що його дитина не жива і що він тому виною.

Він бере лопату і копає другий гріб. Але не тут в безпосередньому сусідстві першого, тільки одалеки побіч високої смереки. Вона має конари такі сильні і широкі, такі величні, що охоронить як у хаті перед всім його дитину.

Так, так!

Він копав і плакав. Говорив до сина немов би він стояв біля нього; говорив до себе. Про своє нещастя. Говорив про свою жінку, про молоду невістку, яку син покинув під його опікою, а він йому заручив за її щастя і мав бути миротворцем, як коли між нею і матірью прийде до сварки. Про своє унуча, яке він мав навчити молитов, якби батько далеко на чужині поляг, або якби тралилось йому яке друге нещастя. Все він. „Я!“—кликнув він голосно і захлипав—„твій батько моя дитино, твій батько. Він дав тобі життя, дав благословенство на тяжку дорозу і дав тобі смерть.—Він!“

Другий гріб готовий і він положив в нього обох мерців. Спершу чужого, потім свою дитину.

„Нехай земля буде тобі пером, моя дитино,...“ шептав він зі слізьми і засипав гріб.—„Спи, мій сину, спи, батько тобі добре постелив. Твоя мати заспіває тобі колісанку і твоя молода жінка також...“ Раптом він перервав себе і устав відразу як свічка просто. По його тілі пробігло тремтіння, потім він підіймає з землі торністер *), завдає собі його на плечі, ще раз кидає оком на могилу сина і відходить. Він віддаляється швидким кроком щораз даліше від могили, „забиває“ від часу до часу руки, стає, дивиться кругом себе і нічого не баче. Також і сього не бачить, як з боку від нього, немов з під землі виринає австрійський вахмайстер **). Він уже давненько за ним стежить і прилучається до нього.

„Стій!“—кричить він. Чоловік здригається, дивиться на нього і стає як вкопаний. Вахмайстер кладе йому руку на плече.

„Що з тобою?“ питає суворо і показує торністер на плечах чоловіка. „Звідкіля се маєш?“

На початку нещасний мовчить. Він хоче сказати... він хоче все сказати... але се так багато. Він майже не при собі. Сметь сина... його жінка... молода невістка... кара, маржина.—Все!

„Я... я...“ се все, що він може видушити зі себе і мовкне.

„Так?“ сказав вахмайстер і змірив чоловіка суворими очима. „Звідкіля в тебе торністер?“

„Торністер?“ запитав той мов не при собі, „який торністер?“

„Та отсей же, отсей, що несеш на плечах, чи ти сам собі його не привязав? Ти!!“

Чоловік заскімлив. Рівночасно закрити обома руками собі лице і хитав головою.

„Так, так,“ белькотав він, „торністер, його я взяв зі собою. Він від нього, від нього. Я взяв його для себе,

*) Салдацьку сумку.

***) Начальник сторожевої команди.

для його матері, його жінки і його дитини.—Ай, пане!“ і з тим він став плакати.

„Говори, чоловіче, що сталось. Поляг твій син? Тоді ти доперва не смієш собі його затримувати. Чи ти знаєш, що за се можуть покарати? Віднеси його зараз на своє місце. Зараз. Зрозумів?“

„Ах, пане!“—сказав чоловік і підніс руки як на молитву,—„я вам все скажу, все висповідую, як перед Богом... хоч він все—все знає, все бачив. Найщирішу правду Вам скажу, бо знаю, що мушу вмерти. Мушу, пане!“—майже закричав, „мушу! Моє нещастя прояснило мені світ, бо досі я нічого не бачив. Моя душа дістала очі і ви повинні в них заглянути. Перше душа моя була замкнена. Ніхто не мав замка до неї...“ говорив він, запинаючись. „Аж моє нещастя, що повзло за мною. Крок за кроком. Пане, крок за кроком“—сичав він проразливо понурим таємничим шептом. „Тихо як тїнь при місячнім світлі, аж прийшло вже воно до мене і виссало мені розум, бо я всього сього не хотів. Я ходив купити соли для маржини мого сина і мої думки навіть слідів нещастя не шукали. Вони були при маржині дома, при моїх клопотах і при праці, при жінці і при них...“ Раптом він перервав і зсунувся до ніг узброєного.—„Я сповідаюся перед Вами, я сповідаюсь у всьому перед вами. Може Бог зіслав вас мені на дорогу, бо я не знаю, що мені робити, знаю тільки, що вмерти мушу.“

І він висповідався. Тяжко дишучи, часом зхлипуючи, часом рвучи собі волосся на голові, або підносячи руки до неба,—все розказав. Від першого кроку, котрий зробив нині від своєї хати, про стрічу з неприємелем, про все аж до хвилі, коли його стрінув. Докладно і правдиво. „Бо я знаю, що нічого мені не ждати, тільки смерти,“ повторив він раз, і другий і закінчив свою сповідь.

„Чому ж ти виговорив про патрулю?“—спитав вахмайстер.

„Спитайте, краще, пане, чому я радше не дав себе до смерти забатожити. Чи я ж думав? Чи людина що знає? Бачить, що буде? Чому!“—додав він і валив

себе кулаком в груди, аж гуло,—і глядів якусь хвилю мовчки, без слова перед собою, наче щось здалека побачив, що його приваблювало. Раптом звернувся він до вахмайстра. „Де є сей свягий пан,“ говорив він, „про котрого каже піп, що Спаситель дає такого кожній людині для охорони, щоби беріг людину, учив, що треба робити, а що ні? Може він був би мене остеріг перед нещастям...“ додав він гірко посміхаючись і дивився як перед тим в даль. „Він певно також поляг, бо инакше не пішов би батько на сина, християнин на християнина. Чи пішов би він?“

Вахмайстер слухав мовчки, дав йому виговоритись, цетім сказав коротко, приказуючи: „Вперед“...

Вони ішли мовчки.

Чоловік перед узброєним, а той за ним.

Свіг не переставав іти. Старий здійняв шапку і сніг роставав йому на голові.

Раптом він став. Несподівано він відкинув голову назад наче дуже зморений так, що його сиві кучері спадали йому на плечі, і заплющив очі. По хвилині, збираючи рівночасно всі свої сили, він зачав: „Прошу вас, пане, підіть відтак від хати до хати та розкажіть про мене, про Юду, нехай стережуться стати такими як я“. І знов по хвилині, в якій узброєний дивився на чоловіка як на хворого гарячкою або божевільного, сказав він: „Д в о є не простить мені мого нещастя. То є душа мого сина, а потім наша нива. Може я ще здиблюсь на тім світі з моім сином, і може він простить мені, що я завинив. М о ж е. Але моя нива, сей кусень землі, яка походить з діда-прадіда, і яку обробляли руки мого сина, з нею я ніколи не здибаюсь і вона не простить мені ніколи, що я зробив її сиротою і відняв у неї руки які її обробляли. Потім мій малий унук“... Та тут він перервав раптою і по його тілі пробігло як перше тремтіння. Нараз він став і запитав: „Чи мене повісять, чи розстріляють? Як думаєте, пане?“

„Можуть тебе також помилувати.“

„Як то?“

„Можуть тебе засудити на вік до вязниці.“

Чоловік остовпів з переляку, побілів, немов з його

лица зійшла кров до останньої краплі, і потім сказав, немов його нутро раптом замерло: „Тоді не вмерти мені відразу, а вмирати поволі до кінця.“

„Як ти се розумієш?“

Хлоп нічого не відповів. „Моя нива не дозволить мені вмерти відразу,“ сказав він згодом коротко і твердо.

„Що ти говориш?“

„Так. Вона мене мучитиме кожної весни за мої і його руки. Ах, ви сього не знаєте, ви, що не є хлопами і не робите коло землі. Вона жде рук при сході сонця і при світлі місяця, жде нас, коли зеленіє і збіжжа колишеться як найкраще, все і кожного часу нас дожидає, поки не прийдемо і не дамо їй того, що ми їй давали від тоді, як почалось наше життя. Працю, пане!“ сказав він, став і зі своєю клепанею нахилився він глибоко та з пошаною діткувся землі хребтом своєї руки, немов віддаючи їй честь в останнє. „Пане!“ сказав він, „я вам все висповідав, я у всьому признався так іду з вами і знаю, що ніколи не прийдеться вже мені йти тою самою дорогою, що мене жде смерть. Чи не могли б ви вволити моїй просьбі.“

„Чого хочеш?“

„Ще раз до мого сина“. Сказав він з рішучим спокоєм. „Попрощатись з його могилою, з ним. Не бійтесь,“ додав він, коли стрівся з недовірчивим поглядом свого провозатого. „Від долі ніхто ще не втік. Лишайтеся тут, чи ідїть за мною, мені все одно. Зо сто кроків... потім ліс, і в нім під смерекою мій син... Гай гай, мій сину!“ — кликав він, якби був сам самісенький. „В останнє несуть мене ноги до тебе. Другий раз вже не підуть сею дорогою. Дозволяєте, пане? Се моя остання просьба.“ Великі, здичілі жадібні очі повисли на устах озброєного провозатого.

Що йому було робити?

Хитнув головою.

Коли чоловік пішов назад і потім зник в лісі, звернув свої кроки туди також і провозатий. Він ішов за слідами ніг, що показували хиткий хід чоловіка. Зломаний останній хід.

В лісі тихий шум.

Провожатий стояв на краю ліса, дивився в його глибинь і слухав. Глибинь нічого не зраджувала. Шум однотонний і сніг зсувався на землю нечутно. Він був м'який і ніжний.

.....

.....

Коли по якімсь часі не було видно чоловіка, вступив провожатий ще дальше в ліс. Тут знайшов він могилу. На одній з них, що стояла під охороною шляхетної смереки, лежав баранячий кожух і шапка, і в одній перістій кипені великий кусень камінної солі, а побіч російські гроші. Сам чоловік був мертвий. Довгий кольоровий вовняний пояс і галузь шляхетної смереки зіслужили йому останню службу.

..... Спокійно, без поспіху, рівномірно як віддих спадали ще якийсь час клапті снігу. Потім перестали. Все останнє довкола немов на що ждало.

Ліс, поодинокі дерева на його краю—і далеко від сього місця, там глибше в долині одинока хлопська хата. Маленькі, обмастяні вапном, ясно освітлені віконця, широко відчинені ворота і відчинені двері стайні.

Коли сутінок минув, надійшла ніч. Мовчазна, місячна ніч.

Чернівці, 11 Листопада 1915 р.

Друкарня Т-ва „Час“ у Києві.

Державна історична
бібліотека УРСР

483323

29 квітня

1

1827